

JAK CZYTAJĄ POLACY? SKRÓT RAPORTU

Jak czytają Polacy? Raport badawczy projektu Zmiany kultury czytelniczej w Polsce w kontekście upowszechnienia e-tekstów i urządzeń pozwalających z nich korzystać - skrót raportu

Autorzy: Małgorzata Kisilowska, Magdalena Paul, Michał Zając

Współpraca: Anna Buchner, Maria Wierzbicka, Mirosław Filiciak

Recenzja: dr Maciej Maryl

Korekta: Ewa Nosarzewska | edycja360.pl

Projekt graficzny: Joanna Tarkowska

Centrum Cyfrowe

Warszawa 2016

Publikacja jest dostępna w sieci pod adresem: <http://centrumcyfrowe.pl/e-czytanie/>

Raport powstał w ramach projektu *Zmiany kultury czytelniczej w Polsce w kontekście upowszechnienia e-tekstów i urządzeń pozwalających z nich korzystać*, realizowanego z programu Obserwatorium Kultury 2015 Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, przy wsparciu Fundacji Orange.

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

orange Fundacja

Raport jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów oraz Centrum Cyfrowego Projekt: Polska. Zezwala się na dowolne wykorzystanie treści - pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej i wskazania autorów oraz Centrum Cyfrowego Projekt: Polska jako właścicieli praw do tekstu. Treść licencji jest dostępna na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>.

/ Przetłaczamy społeczeństwo na cyfrowe

WPROWADZENIE

Czytanie to nie tylko sposób korzystania z zastanego zasobu tekstów literackich oraz informacyjnych. To również umiejętność, a zatem kompetencje do korzystania z tekstu jako źródła informacji lub rozrywki.

Coraz powszechniejsza sprawność w korzystaniu z technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK) w sensie technicznym, formalnym i merytorycznym, przy rosnącej dostępności nie tylko Internetu, ale i w ostatnich latach także e-booków i e-prasy, z pewnością sprzyja częstszym wyborom alternatywnych - względem tradycyjnej papierowej - form kontaktu z tekstem czytany. Należy przy tym zaznaczyć, że nowe kompetencje i sposoby czytania mają bezpośredni związek z nowymi mediami i zmieniają się wraz z nośnikami, kontekstem technologicznym i społecznym. Jednak, mimo rosnącej popularności narzędzi, zarówno **zjawisko czytania z nośników elektronicznych, jak i kwestia typu czytanych w ten sposób tekstów, nie zostało do tej pory szczegółowo zbadane** - podejmowano takie próby jedynie w odniesieniu do poszczególnych obszarów aktywności czytelniczej albo w szerszym kontekście badań czytelniczych.

Pierwszym wyzwaniem w analizie oddziaływania e-booków na kulturę czytelniczą jest jednak precyzyjne określenie - **czym jest książka elektroniczna, a czym być nie może.**

Wobec licznych wątpliwości dotyczących definicji, na które można natknąć się w literaturze, w niniejszym tekście terminy „książka elektroniczna”, „e-książka”, „e-book” oraz „e-tekst” są traktowane synonimicznie, choć oczywiście nie są one tożsame. E-tekst jest tu pojęciem najszerszym, nie wiążą się z nim oczekiwania dotyczące postaci czy funkcji książki lub e-książki. E-book może określać książki

elektroniczne w ich „klasycznej” postaci, ale jak widać to w literaturze czy praktyce czytania, jest wygodnym i używanym określeniem tekstów niekoniecznie odpowiadających wymogom „książkowości”. Dodatkową trudność sprawia pytanie o zawartość e-booków. Są to przecież nie tylko teksty literackie, lecz także naukowe, edukacyjne, profesjonalne.

Mając na względzie rosnącą dostępność tekstów elektronicznych - zarówno w węższym ujęciu, w postaci e-booków, czyli książek elektronicznych, jak i w szerszej perspektywie czytania różnej jakości i obszerności tekstów dostępnych w Internecie - **za zagadnienia warte poznania i opisanie w raporcie uznano:**

- wpływ upowszechnienia e-tekstów i czytników na zmiany w zachowaniach czytelniczych Polaków w latach 2010-2015;
- w tym zwłaszcza potencjalne zmiany w czytelnictwie ludycznym, definiowanym jako kontakt z literaturą realizowany w celach rozrywkowych, nie utylitarnych;
- wpływ zaawansowania kompetencji medialnych na intensywność korzystania z e-tekstów;
- wpływ dostępności e-tekstów na zachowania społeczne związane z tworzeniem się kręgów czytelniczych.

Projekt „Zmiany kultury czytelniczej w Polsce w kontekście upowszechnienia e-tekstów

i urządzeń pozwalających z nich korzystać” zrealizowano z wykorzystaniem metod i narzędzi badawczych nauk społecznych i humanistycznych. Ze względu na retrospektywny charakter badań, wiele uwagi poświęcono: 1) **analizie literatury**, 2) **przeglądowi raportów badawczych** i 3) **dyskursu medialnego** (rozdziały 1-3). W rozdziałach 4. i 5. przedstawiono i omówiono wyniki dwóch części badań jakościowych - **2 zogniskowanych wywiadów grupowych z bibliotekarzami**, dotyczących dostępności e-booków oraz czytników lub tabletów w bibliotekach publicznych, ich popularności oraz postaw wobec nowych form książki, jakie wyrażają zarówno użytkownicy, jak i sami bibliotekarze; oraz **20 pogłębionych wywiadów indywidualnych** z dorosłymi respondentami nt. ich preferencji i zwyczajów czytelniczych, uzupełnionych badaniami dzienniczkowymi.

ANALIZA LITERATURY

Szczegółowy przegląd literatury naukowej z lat 2010-2015, dotyczącej szeroko rozumianego zjawiska e-czytania, pozwolił wyodrębnić kilka równoległych nurtów badawczych. Część projektów skupia się na popularności tekstów i urządzeń cyfrowych widzianej przez pryzmat postaw społecznych. Kolejne podejmują kwestie zależności sposobu czytania i wyboru nośnika od celu lektury oraz od zmiennych demograficznych (w tym także języka - zarówno publikacji, jak i czytającego). Na zachowania i wybory użytkowników wpływa także udział bibliotek publicznych w udostępnianiu różnych nośników tekstów.

Ważnym zagadnieniem poruszonym w literaturze jest zjawisko określane jako „czytanie społecznościowe”. Wiąże ono sam proces kontaktu z tekstem, jak i jego dalsze oddziaływanie z aktywnością podejmowaną w mediach społecznościowych. Wątek ten wiąże się pośrednio z kompetencjami cyfrowymi i medialnymi użytkowników, jak również z kulturą relacyjną i postawami czytających, ich gotowością i chęcią do „rozszerzenia” czy raczej „przedłużenia” doświadczenia czytania na czas już po odłożeniu książki na półkę.

E-czytanie jest także przedmiotem zainteresowania bibliotekarzy - jako kwestia ważna w badaniu potrzeb i satysfakcji użytkowników, jak również w realizacji kluczowych procesów bibliotecznych oraz polityki gromadzenia i udostępniania zbiorów.

PRZEGLĄD RAPORTÓW BADAWCZYCH

Wyniki analizowanych badań pokazują, jak ewoluuje i poszerza się czytelnicze pole badawcze. Nowe nośniki i zachowania użytkowników wymuszają poniekąd poszukiwania nazw dla szerszych niż dotychczas zjawisk. Mamy więc „regularnych użytkowników tekstu” czy „omniczytelników”, mamy renesans „kultury pisma” i propozycję „diety czytelniczej”, czyli rodzaju przyswajanych przez czytelników tekstów.

Dane statystyczne pozwalają formułować wnioski dotyczące różnicowania zachowań czytelników, którzy dzięki nowym technologiom zyskali nowe możliwości i narzędzia czytania w sytuacjach, które dotychczas temu nie sprzyjały, np. w podróży.

Badania pokazują, że **e-booki zyskują na popularności, lecz w dość powolnym tempie**. Ta forma jest w społeczeństwie na tyle jeszcze nierozpowszechniona, że wielu użytkowników z wdzięcznością przyjąłoby pomoc w tym zakresie, np. ze strony bibliotek publicznych. **Szybciej natomiast niż e-czytelnictwo na specjalnie przeznaczonych do tego czytnikach, rosną wskaźniki dotyczące e-czytania różnych tekstów w sieci** - zarówno w Polsce, jak i za granicą.

BADANIE DYSKURSU MEDIALNEGO

Badanie dyskursu medialnego objęło dwie grupy komunikatów. Pierwszą z nich były artykuły w ogólnopolskiej prasie (gazetach codziennych i tygodnikach), drugą - wypowiedzi na wybranych portalach społecznościowych. Trzeba przy tym podkreślić, że **e-czytanie i e-książki są tematem marginalnym, zarówno w prasie, jak i w mediach społecznościowych**, w których treści tworzą sami użytkownicy.

Abstrahując od powyższej konstatacji, biorąc pod uwagę tematykę, do najczęściej poruszanych wątków, które można nazwać **trendami w pisaniu o e-książkach i e-czytaniu są:**

- różnice pomiędzy książkami papierowymi i elektronicznymi oraz swoista fetyszycacja kodeksów oraz rytualizacja zachowań związanych z ich czytaniem;
- prognozy dotyczące przyszłości rynku e-książek;
- e-podręczniki;
- wpływ e-czytania na umysł, pamięć, uczenie się.

E-CZYTANIE W DOŚWIADCZENIACH ZAWODOWYCH I PRYWATNYCH BIBLIOTEKARZY

Wypowiedzi respondentów pozwalają na sformułowanie kilku ważniejszych z ich perspektywy wniosków dotyczących problematyki korzystania z e-tekstów. Pierwszy z nich to stwierdzenie ogromnej potrzeby szkoleń w zakresie wykorzystania technologii informacyjnych i komunikacyjnych w różnych kontekstach czytelniczych, także jeśli chodzi

o promocję oferty e-bookowej dostępnej w bibliotekach publicznych. Bibliotekarze uczciwie stwierdzają, że jednym z elementów decydujących o skali wykorzystania nowych usług, zwłaszcza elektronicznych, jest ich wiedza, umiejętności i postawy, które przekładają się potem na wiedzę oraz umiejętności czytelników.

W definiowaniu e-czytania badani bibliotekarze zwracali uwagę raczej na różnicę między „czytaniem” a „przeoglądaniem” niż między nośnikami. Tym bardziej, że **na grupę zainteresowaną alternatywnymi formami dostępu do tekstów składają się przede wszystkim tzw. intensywni czytelnicy**, dla których kontakt z tekstem jest priorytetem, a wybór nośnika - dogodną opcją pozwalającą na dostosowanie narzędzi do okoliczności czytania.

Z uzyskanych danych wynika, że **cyfrowość coraz rzadziej bywa przez bibliotekarzy traktowana jako zagrożenie**. Zdecydowanie częściej wykorzystanie jej możliwości postrzegane jest w bibliotekach jako warunek przetrwania, w tym także sposób docierania do potencjalnych użytkowników, nawiązywania nowych kontaktów, wchodzenia w nowe obszary. Modernizacja nie tylko infrastruktury, lecz także usług oferowanych przez biblioteki, wywołuje w pracownikach poczucie dumy i spełnienia zawodowego.

E-CZYTANIE W CODZIENNYM DOŚWIADCZENIU POLAKÓW

Analiza indywidualnych wywiadów pogłębionych z czytelnikami i towarzyszącymi im zapisów dzienniczkowych pozwoliła określić pewne **wzorce zachowań czytelniczych**. Choć jakościowy charakter badań nie pozwala na uogólnienie proponowanych wniosków do skali populacji, są one dobrą podstawą do dalszych analiz, w tym

sprawdzenia poprawności wzorców metodami ilościowymi na większych grupach respondentów.

Na podstawie uzyskanych danych można potwierdzić, że **druki papierowe przestały być dominującym środkiem dostępu do treści tekstowych**. Świadomie dokonywany wybór między papierem a e-tekstem, a także między różnymi typami i gatunkami tekstów (m.in. w zależności od ich długości, jakości, poziomu koncentracji uwagi, celu czytania) zależy od różnych okoliczności zewnętrznych, w tym sytuacji ekonomicznej czytelnika, stylu życia lub pracy zawodowej; dostępnej ilości czasu wolnego i jego jakości, które również zależą od sytuacji osobistej czytelnika; pory dnia, indywidualnych preferencji, a także intensywności czytania.

Kompetencje cyfrowe nie stanowią poważnej bariery w korzystaniu z e-tekstów. Jednocześnie jednak większość pytanych nie wykorzystuje w pełni wszystkich możliwości i funkcji sprzętów używanych do czytania, niektórzy nawet nie próbują sprawdzić, czy np. możliwe jest robienie zakładki czy zaawansowana personalizacja urządzenia. Niezwykle interesującą obserwacją było **znaczenie Facebooka dla zwyczajów czytelniczych respondentów** - na podstawie wypowiedzi respondentów można określić go jako „szarą eminencję e-czytelnictwa”.

Transkrypcje pogłębionych wywiadów indywidualnych poddane zostały też szczegółowemu opracowaniu metodą analizy pola semantycznego, w celu wyodrębnienia elementów pozwalających zbudować definicję e-czytania w takim kształcie, jak rozumieją to respondenci - za pomocą słów użytych przez badanych. Zebrany materiał pozwolił na **wyodrębnienie dwóch typów definicji: pozytywnej i negatywnej**, które określają, czym jest, a czym nie jest e-czytelnictwo, oraz jakimi - ich zdaniem - odznacza się ono cechami.

Wszystkie wymienione powyżej grupy czynników wpływających na sposób i intensywność czytania należy uznać za wskazówki do formułowania kolejnych pytań oraz badań pogłębiających i weryfikujących uzyskane w projekcie wyniki.

Centrum Cyfrowe Projekt: Polska pracuje na rzecz zmiany społecznej i zwiększenia zaangażowania obywatelskiego wykorzystując potencjał narzędzi cyfrowych oraz modeli współpracy opartych na dzieleniu się zasobami i wiedzą.

Prowadzimy projekty na rzecz zwiększania transparentności funkcjonowania instytucji publicznych. Razem z innymi organizacjami pozarządowymi pracujemy na rzecz wprowadzania modeli otwartości w działaniach trzeciego sektora i w instytucjach kultury. Interesuje nas wpływ rozwoju technologicznego na społeczeństwo oraz związane z nim postępujące zmiany kulturowe, które staramy się diagnozować, interpretować i upowszechniać. Prowadzimy nasze projekty w duchu 'think & do tankowym' - nie tylko diagnozujemy i opisujemy rzeczywistość społeczną, chcemy również aktywnie wpływać na jej kształt. W tym celu tworzymy w naszym Laboratorium narzędzia programistyczne oraz prowadzimy działania edukacyjne, promujemy rozwiązania prawne oraz angażujemy się w akcje społeczne.